

Tahto valtion olemuksena ja järki tahdon määrittäjänä

Jyrki Reunanen

Asiantuntijavalta liittyy valtiokäsitykseen. Mitä valtio pohjimmiltaan on. Onko se kansalaisyhteiskunnan luokkajaon kuvastumaa. Onko se kansakunnan edustus, jolloin Suomen valtio olisi suomalaisuuden ilmentymää. Nämä ovat nationalistinen ja luokkakantainen valtiokäsitys.

Jos meillä on puhdasoppinen brittiläistyyppinen parlamentarismi, asiantuntijavallalla ei ole siellä sijaa. Oikeaoppisessa parlamentarismissa voidaan puhua vain asiantuntija-avusteisesta päätöksenteosta, mutta asiantuntijavalta on perinteisen parlamentarismien kannalta pikemminkin järjestelmän dysfunktio.

Liberaali-demokraattisessa katsannossa ylin valtioelin on parlamentti ja demokraattisesti valittu presidentti sekä näiden luottamusta nauttiva poliittinen hallitus. Hallituksen avustajina voi siten olla asiantuntijoita. He ovat teknisiä apulaisia, jotka suorittavat laskelmia ja mittauksia ja laativat tilastoja poliitikkojen avuksi. Valtiollinen linjanveto tapahtuu puolueissa ja pohjautuu puolueideologioihin.

Meidän reaalin hallintokäytäntömme, ei vain Suomessa, vaan laajemmin Euroopassa on ajanut tämän mallin ohi. Poliittisiin ideologioihin liittyvä kiihko ja syyttävyyden sammunut. Fanaattinen innostus kansallisuusaatteeseen tai fanaattinen innostus työväenaatteeseen on laantunut. Poliitikot huomaavat itsekkin, ettei heidän puheensa enää sytytä ja antavat käytännön päätöksenteossa vallan valua asiantuntijoille.

Valtiollisia strategioita laaditaan yhä enemmän virkatyönä objektiiviseen tietoon perustuen. Kun ministeri ei itsekään tiedä, mitä pitäisi tehdä, perustetaan asiantuntijaryhmiä pohtimaan sitä ja sitä asiaa. Asiantuntijavalta on usein kätkettyä, kun se esiintyy vain ehdotusten ja suositusten muodossa. Nykyinen vallitseva asiantuntijavalta on tuollaista piilevää, politiikan huokosista valu-

nutta valtaa. Se ei ole omintakeista, itseriittoista asiantuntijavaltaa, jossa päätöksiä avoimesti perusteltaisiin asiantuntemuksella ja tutkimustiedolla.

Olisiko tendenssi, jossa piilevä asiantuntijavalta on hiljalleen murentanut ministerien ja eduskunnan valtaa jotenkin filosofisesti oikeutettavissa. Asiantuntijavalta puhtaana valtiomallina tulee paremmin ymmärretyksi, jos vaihdamme valtiokäsitystä. Kun miellämme valtion yleistahdoksi, silloin tietopohjainen tahdonmuodostuksen teoria toimii paremmin kuin jos mieltäisimme valtion vain kansakunnan tai kansalaisyhteiskunnan luokkataistelujen kuvastumaksi. Tutkimus sisältää ajatuksen, että platoninen alkufilosofia sopisi tuollaisen avoimen asiantuntijavallan filosofiseksi perustaksi.

Alkueurooppalainen ihannevaltio

Tutkimuksen taustalla on kreikkalais-roomalais-germaaninen sivilisaatio. Se on linjaltaan uusklassinen. Eurooppalaisuudessa voidaan erottaa muinainen alkueurooppa ja nykyinen EU-Eurooppa. Kun Eurooppa etsii identiteettiään, siihen liittyy myös kysymys, millaista on aitoeurooppalainen valtio-oppi vastakohtana modernille amerikkalaismalliselle politiikka-käsitykselle.

Tarkoitus on sitoa asiantuntijavalta eurooppalaisen valtio-opin alkulähteille. Tämä on vanhaeurooppalainen asiantuntijavallan teoria. Asiantuntijavallan peruseriaatteen on ensinnä esittänyt Platon. Sen tarkempia mekanismeja etsitään Aristoteleen ja Hegelin filosofiasta, joilla on rikkaampi käsitelkoneisto.

Platonin valtio-oppi on peri-eurooppalaista. Platonin Valtio-teos on ensimmäinen jälkipolville säilynyt laaja valtio-oppi. Se oli ensimmäinen akateeminen valtio-oppi. Yleensä valtio-opin perustajakasi mainitaan Aristoteles, mutta Platon kirjoitti ennen häntä teokset Valtio ja Lait, jotka ovat molemmat yli 400-sivuisia kirjoja. Protofilosofialla ensimmäisenä valtio-oppina on aivan erityinen auktoriteetti.

Lectio praecursoria, pidetty väitöstilaisuudessa 26. 10.1996 Helsingin yliopistossa; vastaväittelijänä prof. Ralf Helenius ja kustoksena Markku Temmes. Reunanen, Jyrki: Asiantuntijavalta, Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki 1996. S. 390.

Toiseksi Platonin ihannevaltion esikuvana oli muinainen Kreeta. Se oli tarunhohtoinen alkueurooppa. Zeus ryösti härän hahmossa Eurooppa-neidon ja kuljetti hänet syntymäsaarelleen. Siellä hallitsijaksi nousi hyvä ja oikeudenmukainen Minos, joka oli suoraan Eurooppa-neidon poika. Lainsäädännössään Minos kysyi neuvoa itseltään Zeukselta. Se oli esikuvallinen muinainen kultamaa, myyttinen alkueurooppa. Tämä valtiojärjestys toimi Platonin ihannevaltion mallina. Siksi se on niin alkueurooppalainen valtiomalli.

Platonilla oli yksilön ja valtion analogia, jolloin voidaan nähdä analogia sieluntoimintojen ja valtiotoimintojen välillä. Muinaisilla kreikkalaisilla ei ollut tahdon käsitettä. Samoin asiantuntijavalta ei kuulunut heidän alkuperäiseen terminologiaansa. Valtio oli pikemminkin järjen ohjaama. Tuollaista valtiota Platon kutsui omalla terminologiallaan aristokraattiseksi. Se oli oikeudenmukaisuuden ja hyvän idean toteutuma.

Valtio yleistahtona

Rousseau on ensinnä esittänyt tahdon valtion periaatteiksi. Se on orgaanisen kokonaisuuden tahto, jota Rousseau kutsui yleistahdoksi (*volonté générale*). Hegel katsoi, että valtion periaateksi, peruskäsite on tahto. Valtio on substantiaalisen tahdon todellisuus, erotuksena yksilöiden aksidentaalisesta tahdosta. Hegelillä ajattelu on yleisyyden toimintaa ja tahto on erityinen ajattelun tapa. Valtio taas on praktista yleisyyttä.

Valtio on jatko-aspekti opille itse-determinaatiosta. Se on kokonaisuuden itse-determinaatioita. Vapaus tarkoittaa: olla itsensä syy; se on itsemääritystä. Inhimillisen itseyden konstituoiva järki, joka toimintaan suuntautuneena on praktista järkeä. Valtiovallassa se suuntautuu yksilön sijaan koko yhteiskuntaan. Valtio tahtoo yleisen lain muodossa. Se vaatii tietopohjaiseen yleispätevää tietoa, tieteellistä teoriaa.

Tahdonmuodostus on itsemääritystä. Se on vapauden akti, jossa sisäsyntyisesti asetetaan, mitä aiotaan tehdä. Tällöin se on tuon kokonaisuuden vapautta. Yleistahdossa kokonaisuus säättää itselleen lait. Asiantuntijavallassa on kyse tuon lainsäädännön rationaalisuudesta ja tietopohjasta.

Valtio on sellainen suvereeni organisoiva mahti, jonka kautta voidaan toteuttaa laajamittaisia yhteishyvän ohjelmia. Valtio on organisaatio, jossa yleinen tieto muutetaan yleistahdoksi. Valtio tietää yleisellä kansallisella tasolla tai Eurooppatallalla.

Valtio on monikerroksinen: polis – kansallisvaltio – EU. Valtio yleistahtona edustaa kokonaisuuden etua. Tämä totaliteetti voi olla tasonsa mukaan kaupungin etu, kansallinen etu, Euroopan etu. Kansallisuuskysymys ei muodosta vanhaeurooppalaisessa valtiofilosofiassa ongelmaa, koska heille valtion perusta ei ollut nationaalinen. Jos nationaalinen ajattelu puuttuu tai on vain pienessä sivuosassa, silloin tehdään karkea virhe, jos Platonin tai Hegelin valtiokäsitys samaistetaan sellaiseen äärinationalismiin kuin oli natsismi.

Hallinto yleistahdon kantajana

Asiantuntijavalta ei ole pelkkää utopiaa, vaan monelta osin myös toteutunutta todellisuutta. Kun puhutaan valtiosta, se on syytä eriyttää hallintoon ja politiikkaan. Hallinto voidaan edelleen eriyttää valmistelemaan ja toteuttamaan. Näistä valmisteleva hallinto on korkeinta ja sen paikka on yleensä ministeriöissä. Valtio kansalaisyhteiskunnan kuvastumana liittyy poliittiseen puoleen ja valtio yleistahtona liittyy hallinnolliseen puoleen.

Meillä elää rinnan sekä poliittinen että hallinnollinen valtio. Vanhaeurooppalaiset valtiomääräykset sopivat paremmin hallinnolliseen valtioon kuin poliittiseen. Platonis-hegeliläinen valtiokäsitys sointuu paremmin yhteen asiantuntijavirkamiesten eetoksen kanssa. Kyse on tällöin hallinnon kehittämisen ohjelmasta. Mihin suuntaan hallintoa tulisi kehittää, jos se mielletään instituutioksi, joka muuttaa yleispätevää tietoa yleistahdoksi.

Valtio on yleistahdo, joka tähtää yleiseen etuun. Valtion sisällä yleisen edun ajaminen kuuluu erityisesti virkakoneistolle. Perinteinen virkamieshyve on ollut puolueettomuus. Intressit ovat virkamiehen tajunnassa viileästi tietoa toisten intresseistä, joita hän yrittää järkipäisesti sovitella keskenään. Poliittista valtaa taas luonnehtii partikulaaristen intressien ajaminen. Puolueet ovat jo käsitteensä mukaan partiaalisia. Poliittikka modernissa demokratiassa on puoluepartiaalisuutta.

Valtion päämäärä on yleinen etu ja erityisten intressien ylläpito siinä. Valtion tulee sopeutua perheen ja kansalaisyhteiskunnan tapoihin ja intresseihin. Perheen ja porvarillisen yhteiskunnan intressit pitää ottaa valtiossa mukaan, vaikka aito valtiollinen päämäärä onkin yleinen etu. Yhteishyvän ideaalia ei puristeta väkivalloin irti yksityisistä, vaan sellaisella hyvällä organisaatiolla, jossa yleinen järjestetään yksityisten immanentiksi päämääräksi.

Hallinnon perinteiset hyveet: objektiivisuus, neutraalisuus, asiallisuus, tasapuolisuus ovat lähellä myös tieteen hyveitä. Ajatus on kiinnittää asiantuntijavalta tähän administratiiviseen traditioon sen sijaan, että toivo asetettaisiin poliittisiin intellektuelleihin. Poliittinen intellektuelli voi korkeintaan julkisuudessa puhua viisaita, mutta hänellä ei ole aikaa laatia yksityiskohtaisia suunnitelmia.

Lähtökohtana tutkimuksessa on, että administrationin autonomia on myönteinen edellytys asiantuntijavallan käytölle. Strategian laadinta kuuluisi niille, joilla on syvempi ja laajempi näkemys hallinnonalaansa. Suurta strategiaa ei voi laatia sellainen kiireinen poliitikko, joka yhtäkkiä on repäistä jokin hallinnonalan johtoon. Yksisilmäiset intressiedustajat ovat strategeina kehoja.

Administraatio saa oikeutensa autonomiseen tahdonmuodostukseen omasta asiantuntemuksestaan. Valtion valmistelevalle virkakoneistossa tieto muuttuu tahdoksi. Asioista tutkitaan ja tämän tiedon pohjalta suunnitellaan kehittämissuunnitelmia. Tällainen tutkimusperäinen suunnittelu ei ole sinänsä mikään uusi idea, vaan se oli esillä jo 1970-luvun lainvalmistelussa ja budjettisuunnittelussa.

Ensimmäinen praktinen toimenpide olisi palauttaa 60-luvulla alkanut tietopohjaisen tahdonmuodostuksen kehitys. Asiantuntijavallan kannalta 60-luvun hallinnollinen tutkimus ja suunnittelu eivät näytä niin pimeiltä kuin ne näyttivät 80-luvun muotiaatteiden mukaan. Platoninen ihanne tarkoittaa, ettei 60-luvun teknokratiaan toki palata sellaisenaan, vaan taustafilosofia vaihdettuna.

Järki tahdon määrittäjänä

Tutkimuksen lopussa esitän lyhyesti oman teorian, miten järki ja tieto determinoivat tahtoa. Kun valtio on olemukseltaan yleistahto, tämä samainen tahdonmuodostuksen teoria soveltuu myös hallinnolliseen tahdonmuodostukseen. Tiedon ja tahdonmuodostuksen välillä vallitsee vanhaeurooppalaisessa filosofiassa yhteys. Tehtäväksi nousee nyt etsiä välitystä analyysistä strategiaan. Se on välitys tiedostuksesta tahdonmuodostukseen.

On ajateltavissa teoreettisella puolella tiedostusprosessin metodi ja praktisella puolella tahdonmuodostuksen metodi. Järki voi toimia kahdessa tehtävässä: tiedostaa ja ohjata toimintaa. Teoreettisen järjen tehtävä on analysoida sitä, mikä on. Praktisen järjen tehtävä on luoda tahtotilan asiasisältö.

Tiedostuksessa kohde tehdään tajunnalle sisäiseksi. Se otetaan tajuntaan muokattavaksi tai keskustelun kohteeksi. Tieteellinen tieto on teoreemasysteemi. Totuus ei ole vain yksi abstrakti periaate, vaan konkreettisten, järjestyneiden tietojen käsitteellinen esitys.

Tietyyssä vaiheessa tietopohja on riittävä, jolloin voidaan puhua kypsästä tiedosta. Tietämistä seuraa tajunnassa tapahtuva kohteen kehittyminen ja parantelu, joka tähtää sen reaali-paranteluun. Tajunnassa toimii sisäänpainunut objektiivisuus. Tajunnan sisällä olevat käsitteet prosessoivat omalla painollaan objektiivisuuden, asian ajattelullisina edustajina.

Tietokuvien materiaalista rakennetaan esikuvien ajatusrakennelmat. Praktinen mielikuvitus on sitä, etteivät mielikuvat vain suoraan heijasta nähtyä todellisuutta, vaan tajunta maalaa omia kuviaan, tulevan toiminnan esikuvia.

Tahdonmuodostus on subjektin itsemääritystä, auto-determinatiota ja siten vapauden työtä. Muodostaessaan tahtoaan subjekti antaa vapaudelle sisällön. Objektiivisuus, asiallisuus vaikuttaa myös vapaassa toiminnassa, mutta siinä objekti on ensin sisäistetty tietomuotoon. Näin se tulee kevyesti muokattavaan muotoon. Esikuvat, piirustukset, matemaattiset mallit ovat paljon helpommin muokattavissa kuin niiden raskaat reaallimallit.

Järki on tajunnan sisäisen yhdistelemisen ja systematisoinnin toiminto. Järjen praktinen tehtävänä on antaa tahdolle muoto ja järjestys. Järkeillä on järjestää ajatuksellisesti. Valtiotahdossa institutionalisoitu tieto eli tiede määrittää institutionalisoitua tahtoa eli hallintokoneistoa.

Idealismin merkitys on käännepisteessä, miten jo hankitusta olemustiedosta siirrytään strategiseen ajatteluun. Ajattelu ei pysähdy totuuteen vaan totuudet työstetään ideoiksi. Idea ontisena on olemuksellista ja idea deontisena on esikuvallista. Vallitsevan todellisuuden kuvista kehitellään tulevan todellisuuden esikuvia. Praktinen ajattelu on kyky havaita objektissa sen oma idealliteetti. Objektissa itsessään on piilevänä sen lajityypillinen täydellisyysmuotonsa.

Praktisen harkinnan ylin prinssiippi on hyvä, jonka Aristoteles konkretisoi onnellisuudeksi. Viranomaistoiminnassa se taas esiintyy yleisen edun päämääränä. Hyvän idea on Platonin ideaopin kruunu. Samoin Hegelin logiikan tiede huipentuu hyvän ideaan. Yleisyyden kykyinä järjen tehtävänä on harkita, mikä konstituoivat yleistä hyvää.

Tarkoitus ei ole pysähtyä pelkkään abstraktiin hyvään, vaan rakentaa yksityiskohtainen toimintamalli, jonka reaali-praksis sitten toistaa tekojen

muodossa. Teoreettiset kausaaliketjut käännetään praktisiksi keinojen ketjuiksi. Keinot ovat praktisia syitä, joiden käynnistys on subjektin vallassa. Se on yksityiskohtainen, realistinen suunnitelma.

Harkinnan prosessissa praktinen järki on jo luonut tahdon asiasisällön. Tahdon aktissa tuo samainen sisältö vahvistetaan. Tahdon tehtävä on järjen päätelmän affirmaatio. Se kuuluu poliittisille päätöksentekijöille. Tahdonakti päättää harkinnan ja aloittaa toiminnan. Se mikä ennen tahdonaktia oli vain ehdotelma, saa päätöksen-

teon jälkeen imperatiivisen luonteen. Seuraa toimeenpano, ajatusten objektivointi.

Subjekti-objekti -suhde on kaksipuolinen. Ensimmäisessä vaiheessa subjekti esineellistää ideansa objektiin. Toisessa vaiheessa nuo objektiviset työn tulokset subjektivoidaan. Todellisuudesta todellisin on sisäinen todellisuus, meidän mielentilamme. Praksis-prosessi palaa sielun omaan eupraksiaan. Praksis-prosessin kierros päättyy subjektiivisuuteen. Asiantuntijavalta, asiallisuus, objektiivisuus päättyy subjektiivisuuteen.